
HISTORY

До питання українського жіночого руху Галичини початку XX ст. в епістолярії Насті Грінченко (на матеріалі листів Насті Грінченко до батьків)

Н. П. Клименко

Кафедра Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: n.klymenko@kubg.edu.ua

Paper received 23.05.17; Accepted for publication 30.05.17.

Анотація: Проаналізовано особливості розвитку жіночого руху в Галичині на початку XX ст. Крізь призму епістолярію Насті Грінченко, яка була членом жіночого об'єднання «Кружок українських дівчат», з'ясовано підстави виникнення та особливості його діяльності. Висвітлено напрямки діяльності «Кружка» у сфері просвітництва, благодійництва, взаємодопомоги, видавничої справи, боротьби за подолання стереотипів щодо жіноцтва та покращення соціального устрою. Жінки були залучені й в різноманітні суспільно-політичні рухи, в тому числі і соціалістичного напрямку.

Ключові слова: Жіночий рух, «Кружок українських дівчат», Настя Грінченко, Дарина Шухевич, права жінок.

Життя жінки Галичини початку XX століття, асоціювалося з домашньою реалізацією. У старому суспільстві жінка займалася вихованням дітей та роботою по господарству. Вона була абсолютно підпорядкована чоловікові. У контексті політичних, економічних і культурних процесів у суспільстві жінки традиційно залишалися позаду чоловіків. Вони виконували лише ролі матерів та дружин. Різні підходи до виховання чоловіків і жінок формували і різні бачення їх ролей у суспільстві. Скромність, релігійність, послухність, наявність бездоганної репутації були еталоном для молодої дівчини.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. українське суспільство Галичини переживало значні перетворення, пов'язані з формуванням нових ідей та ідеалів, що впливало з процесів модернізації та політизації українського руху. Очолила національний рух українська інтелігенція, яка займалася націєтворчою, політичною, культурно-просвітньою та громадською діяльністю. Тогочасна Галичина модернізується, традиційний патріархальний уклад починає руйнуватися. Швидко поширюються різні політичні вчення, зокрема і соціалізм, який велику увагу приділяв рівноправ'ю жінок. У кінці XIX ст. в Галичині виникає феміністичний рух, одним з лідерів якого була українська письменниця Наталія Кобринська. Саме вона популяризувала тему прав жінок у своїх художніх творах та вела активну громадську діяльність.

Актуальність дослідження полягає у тому, що українські жіночі товариства Східної Галичини здійснювали активну діяльність в усіх сферах життя краю і були одним із каталізаторів поступового розвитку освітніх і наукових процесів на теренах Східної Галичини, збагачуючи їх ідеями рівноправності, патріотизму, чим сприяло розширенню світогляду нації.

Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації автором чи не вперше досліджено жіночий рух «зсереди» зазначеного періоду на основі епістолярної спадщини родини Грінченків, яка дала змогу зрозуміти специфіку поведінки та модель життя їх доньки, в контексті змін в галицькому суспільстві.

Матеріали дослідження обговорювалися на щорічних грінченківських читаннях і вміщені в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 січня 2014 р.).

Питання розвитку українського жіночого руху кінця XIX – першої половини XX ст. є досить розробленою в українській та зарубіжній історіографії (Оксана Маланчук-Рибак [1], Марта Богачевська-Хом'як [2], Іванна Книш [3] та ін.), проте спеціальних досліджень особливостей діяльності жіночих організацій, конструювання образу жінки у суспільній свідомості – небагато. Дослідження жіночого руху крізь призму діяльності «Кружка українських дівчат» здійснено на основі матеріалів преси, спогадів і родинного листування, що дозволяє проаналізувати різні аспекти суспільного життя «зсереди» та в межах «мікроісторії», яка останнім часом є дуже популярною в українських історичних студіях.

Анастасія Грінченко (1884-1908 рр.), єдина донька відомої родини письменників та громадських діячів Бориса та Марії Грінченків, влітку 1903 року приїжджає з батьком до Львова щоб записатися до Львівського університету. Львів, як столиця Королівства Галичини та Лодомерії, яке нараховувало 170 тис. мешканців справив на Настю Грінченко, нещодавню гімназистку, неабияке враження. З одного боку у місті діяла низка потужних наукових, культурних й освітніх установ. З іншого боку її дивували звичаї галичан (особливо статус жінок), які зовсім відрізнялись від наддніпрянських. Галицькі норми відображали загальні вимоги, які ставило освічене суспільство до жінок скрізь в Європі. Однак у певних моментах вони були суворішими. Так, наприклад, якщо у Відні молода жінка ще могла піти сама до театру, то у Львові це вже вважалося ознакою легкої поведінки. Дівчина не могла з'являтися на вулиці сама без матері, тітки або ж приставленої до неї служниці, а з мужчин її міг супроводжувати тільки наречений. До прикладу, Юлія Шнайдер (майбутня поетеса Уляна Кравченко) згадувала, якою компрометуючою в очах львівської публіки виявилася її – молодої дівчини – розмова з мужчиною на вулиці. Після цього їй казали, що єдиним належним виходом

буде заручення [4, с. 315]. Таке бачення жінки впливало з консервативного укладу українського середовища Галичини, та міцні позиції греко-католицької церкви.

Несприйняття галицьких звичаїв щодо жінок спрявляло на Настю гнітюче враження. В листі від 24 червня 1903 року вона пише матері: «...Питасш, чого я хочу в Київ. Для цього треба побути тут і все побачити власними очима і почути власними вухами.... На кожному кроці доводиться знаходити такі америки, що тільки станеш «розтавивши руки» да дивуєшся як можна дійти до такого...» [5, арк.1-2].

Сумні нотки за рідною домівкою, пронизують листи Насті аж до жовтня 1903 року. Підбадьорючи доньку Марія Миколаївна пише: «Жалієшся на застарілі традиції й заботони. Доведеться може де в чому рахуватися трохи з їхніми звичаями, а взагалі жити відповідно до своїх традицій» [6, арк.2].

Про особливості галицьких звичаїв говорили й українські емігранти з Російської імперії, які звикли до вільніших товариських відносин. В своїх спогадах Дмитро Дорошенко розповідає історію, яка трапилась у 1904 р. з Марією Грінченко, коли вона привезла доньку до Львова і вела себе не «по-галицькі». Зупинившись в готелі Марія Грінченко зареєструвалась на своє ім'я, а необхідно було б зареєструватись на чоловіче. Це стало причиною, що цілу ніч до неї стукали в двері якісь люди бо це було підставою що тут «дама легких обичаїв» [7, с. 51-52].

Перебуваючи в родині Шухевичів Настя Грінченко знайомиться і зав'язує дружні стосунки з їхньою донькою Одаркою Шухевич. Вона стає їй вірною подругою та однодумцем. Батьки Одарки -Володимир Шухевич, український громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист, дійсний член НТШ, Герміна Шухевич, українська громадська діячка, ніціаторка і співзасновниця перших українських жіночих товариств у Львові в т. ч. «Клубу русинок», директор Інституту для дівчат ім. св. Ольги. Загалом в домі Шухевичів зосереджувалось культурне життя цілого Львова. Там можна було зустріти відомих науковців, політичних діячів, молодь з усіх кінців. Не було жодного заходу, чи будь-якої урочистості, щоб у них не брала участь родина Шухевичів. Жіноче питання й змагання жінок за рівні права і обовязки в Англії, Німеччині й Америці дуже цікавило Дарину Шухевич, тим більше, що в Галичині в 1884 році з ініціативи Наталії Кобринської було організовано в Станіславові перше жіноче товариство. А в 1893 році заходами Герміни Шухевич створено у Львові «Клуб Русинок», що об'єднав все українське львівське жіноцтво. Молодше покоління дівчат (однолітки Дарини Шухевич) брали участь у деяких заходах «Клубу русинок», однак не були його членами і не мали право голосу. Більшість українських дівчат одержували на той час т.зв. «сальонове виховання». Небагато з них закінчували вчительські семінарії і обіймали учительські посади. Решта дівчат були вдома, обов'язково грала на фортопиано, вчилась малювати, співати й господарювати. В театр, на прогулянки могли йти лише в товаристві батьків. Це обурювало молодих дівчат і спонукало до створення окремого жіночого товариства яке б кардинально відрізнялось від попереднього. Олена Бережницька-

Будзова, одна із гурту таких молодих дівчат згадувала: «...Здавалось нам, що воно пусте думати про кравецтво, про сукні, капелюхи й моди, коли цілий жіночий світ говорить про емансипацію. Наші змагання прямували в противний бік, як заінтересування старших пань і це вирішило остаточно, щоб оснувати окреме товариство дівчат, що займалося б «вищим» й поступовими справами» [8, с. 24].

У 1901 році Дарина Шухевич разом з Наталкою Будзиновською, Марією Підлісецькою та Оленою Бережницькою створили «Кружок українських дівчат». Перші збори відбулись 17 березня 1901 році в кімнаті «Бесіди» на вул. Ринок 10, на яких було проголошено план роботи. Метою діяльності «Кружка» була самоосвіта дівчат та підготовка їх до громадської праці. Популярність «Кружка» зростала з кожним днем. Якщо на перших зборах було 30 членів, то під кінець року їх було 96. Жвавість «кружкового» життя пояснювалось тим, що гуртківці зібрали солідну бібліотеку (наукова та популярна література), яка обслуговувала кожної неділі своїх членів. Так, наприклад, у звіті з 1903/4 року зазначено, що бібліотека нараховує 121 книгу, а користувалися ними 69 членів [9, с. 3].

Про дружні стосунки Дарини Шухевич і Насті Грінченко писав Володимир Дорошенко, який перебував у Львові на літніх університетських курсах у 1904 році. Характеризуючи Дарину як метку, енергійну і веселу дівчину, він зазначає, що вона «...своєю емансипантською бравадою викликала мало не страх, а в усякому разі «шокінг» серед жіноцтва. Але що була донька дуже шанованого в громадянстві батька, ця бравада її репутації не шкодила». Характеризуючи Дарину як завзяту й непосидюцю партійну робітницю Володимир Дорошенко підкреслював, що: «...Вона приятелювала з Настею Грінченківною, донькою відомих наддніпрянських діячів – Бориса Дмитровича і Марії Миколаївни. Обидві стали нашими нерозлучними компаньйонками» [7, с.62].

Настя Грінченко, погляди якої були співзвучні з поглядами Дарини Шухевич, стає членом «Кружка українських дівчат» і таким чином опиняється у вирі жіночого руху. Вона поринає з головою в громадську роботу. Одним із напрямків діяльності «Кружка» була організація лекцій для кружківців. Для цього запрошували таких відомих професорів з університету як: М. Грушевського, С. Рудницького, О. Колессу, М. Ганкевича та інших. Такі слухання відбувались у великій залі «Бесіди». Виголошували свої промови і члени кружка – молоді дівчата. Після кожної лекції була дискусія, а після – забави.

Спочатку в «Кружок» на лекції приходило мало бажаючих. Однак зусиллями Насті Грінченко та інших дівчат робота в кружку значно поживалась. Якщо 24 листопада 1903 року на першій лекції М. Грушевського було всього 6 чоловік (разом з Настею), то уже через тиждень роботи, донька повідомляє своїх батьків: «В суботу бігала по всім робітничим товариствам скликати на відчит. Але скільки народу прийшло! В салі всі не помістилися і стояли в коридорі і на сходах. Нас з Одаркою цілком придавили до стіни так, що ми не могли дихати, але зате радісно було на душі!» [10, арк.2].

Між тим зростало зацікавлення роботою «Кружка». І незабаром такі товариства як «Академічна громада» (які спочатку досить скептично ставились до цієї організації), тов. «Захоронка», «Основа» почали тісно співпрацювати з ним. «Академічна громада» запрошувала дівчат до виступів, інші товариства до організації свят, забав та інших заходів [9, с.3]. З цього приводу Настя Грінченко пише: «...А на наші відчити зголошуються все більше і більше. Звісно ми дуже раді: тепер уже ми не потребуємо просити, а нас просять». Досить детально описує донька як вони організували шевченківський ювілей, як проводили концерт, організували андр[іївську] забаву. «...Ювілей випав як не міг краще. Зібрала 120 кор[он] на захоронку і 107 кор[он] на театр. Але я така змучена всім ювілеєм і під таким враженням..., що не можу цілком писати» [10, арк.1].

У 1904 році «Товариство прихильників української науки, літератури і мистецтва» на чолі з Грушевським організували літні курси, так званий літній університет, щоб ознайомити студентів Наддніпрянської України з рідною історією та літературою. Читати лекції на університетських курсах дали згоду І. Франко, К. Студинський, Ф. Вовк, М. Ганкевич та ін.

Настя Грінченко як активний член «Кружка українських дівчат» разом з Одаркою Шухевич організували для української молоді, яка приїхала на літній університет різноманітні заходи, «всілякі приємні несподіванки», в тому числі і концерти. Заняття тривали близько місяця і всього було вичитано 90 годин. Лекції розпочинались о 8 годині ранку, пізніше о 8.30 (на прохання слухачів з України). Всього було 135 осіб разом з галичанами.

Настя з великим запалом продовжує свою роботу в «Кружку українських дівчат». Разом з Одаркою Шухевич готує перше Віче «Кружка», яке відбулося у лютому 1904 році. Основна мета зібрання полягала в тому, щоб привернути увагу громадськості на права жінок в суспільстві та домагатися їх політичної рівності з чоловіками. На ньому виступи: С. Данилевич – «Про завдання й організацію нашого жіноцтва», Е. Тишинська – «Про організацію прилюдних університетських викладів. К. Лозенко – «Про становище жінки в суспільстві». Особливо яскравою та запальною була остання доповідь Катерини Лозенко, політичної емігрантки з Наддніпрянщини. Виступ був настільки продуманий і логічний, що знайшов схвальні відгуки навіть у чоловіків, які прийшли зі скептичними поглядами. Про це пише також і у своїх спогадах учасниця Віча Олена Залізняк [11, с.9]. Настя Грінченко знайомить батьків з тими подіями, які відбувались на Вічі. З листа видно, що вона не дуже задоволена ходом зборів, однак, пише що, «все таки було прийнято внесення пані Лозенко, через яке, «Кружок» змінює свій напрям – в яким дусі – Ви певно догадаєтесь, знаючи авторку внесень. Більша половини тих, хто голосував, звісно не розуміли на що вони погоджуються...тепер на нашому обов'язку лежить вияснити їм...» [12, арк.2].

Сподіваючись, що матеріал про Віче буде надрукований в Наддніпрянській Україні, Настя знайомить своїх батьків в листі від 31.05. 1904 року. з оригінальним текстом резолюції віча «Кружка

українських дівчат»: «...Збори українських жінок з дня 12 лютого» 1904 року, визначаючи, що єдиним завданням організації жіночої є освідомлення українського жіноцтва для боротьби за увільнення української жінки від утиску і пригноблення, признаючи, що здійснення свого увільнення при теперешньому ладі суспільності, який допускає пригноблення одної класи другою є неможливе, і небачучи других союзників в боротьбі крім пригнобленої маси робітників – пролетарів як сільських так і міських, збори ухвалюють і постановляють боротися за увільнення не тільки жінки, а й усіх пригноблених верств суспільства» [13, арк.1-2].

Того ж року «Кружок українських дівчат» видає з історії жіночого руху книжку «Жіночий рух» Константини Малицької. Популярність кружка була настільки великою, що його діяльність висвітлювалась як на шпальтах українських так польських і чеських часописах.

Настя Грінченко мала неабиякий авторитет в Галичині, ім'я якої здебільшого асоціювалось з жіночим рухом та діяльністю «Кружка українських дівчат». Навіть з погляду на більш ніж сторічної давнини, голова Союзу Українок Алена Пашко згадувала на жіночому форумі присвяченого 110-річчю заснування жіночого руху в Україні в доповіді під назвою «Година для праці настала» Настю Грінченко як засновницю «Кружка українських дівчат» [14]. Однак, як було зазначено вище, Настя Грінченко була і не засновницею і не головою, а членом «Кружка», хоча її кандидатура не раз була пропонована на цю посаду. Підтвердженням цього ми знаходимо в листі Насті батькам від 16 травня 1904 р: «...Тричі ставили мою кандидатуру на голову, але я зрікалася, Дарка також, тоді вибрали великою меншістю (8 за – 29 проти) Негребецьку. Другої кандидатури не було і довелося її прийняти. Заснувався тепер у нас «Научний кружок» в котрім я є секретаркою, а також з Даркою представницею секції наук суспільних» [15, арк.2].

З огляду на політичне (соціал-демократичне) забарвлення напрямку діяльності «Кружка», деякі його члени були незадоволені, адже вони, як і загалом громадськість Галичини, ставились стримано до соціалістичних ідей. Більшості галичан, особливо інтелегенції, не був зрозумілим потяг наддніпрянської інтелегенції до соціал-демократичних ідей. Тому Настя не тільки культивувала ці ідеї в гуртку, а й намагалася зберегти його ідеологічний напрямок: «...Хочу ще зостатися на збори «Кружка» котрі також скоро мають бути, бо проти Дарочки сильна опозиція. Боїмося взагалі, щоби «Кружок» не змінив свого напрямку на націоналістичний» – відповідала батькам Настя на питання чи скоро приїде в Київ додому [16, арк.2].

Відповідаючи на лист своїх стурбованих батьків ритмом життя своєї доньки, Настя пише: «...Як ви не можете ввійти в мое становище! Чого вся молодіж може брати участь в громадському житті, тільки я не маю на це права?! Віддавати громадським справам тільки хвилини відпочинку – то є цілком неможливо для мене» [17, арк.1].

Отже, на зламі століть у Східній Галичині зароджується і активно поширюється жіночий рух, який перейшов на новий етап розвитку. В цей період

були створені українські жіночі товариства, які ставили нові завдання і цілі, шукалися нові методи діяльності. Одним із таких товариств був «Кружок українських дівчат», який сприявгуртуванню жіночої молоді з метою самоосвіти, об'єднанню зусиль щодо боротьби за права жінок. Серед найбільш активних

громадських діячок галицького жіночого руху слід назвати Настю Грінченко. Заприсятеювавши з Дариною Шухевич, однією із засновниць «гуртка» вона приєдналась до жіночого руху і впродовж свого короткого життя присвятила себе громадській та політичній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маланчук-Рибак О. Идеология та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX – першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. – Чернівці. – 2006. – 500 с.
2. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України 1884–1939. – Київ: Либідь. – 1995. – 424 с.
3. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки. – Вінніпег. – 1956. – 154 с.
4. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). –К.: Критика, 2006. – С. 630 с.
5. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36722. – Арк. 1-2.
6. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 44453. – Арк. 2.
7. Дорошенко Д. Мої спогади про давнє-минуле (1901-1914) /Д. Дорошенко. – Вінніпег, 1949. – С. 51-52.
8. Бережницька-Будзова О. Кружок українських дівчат / О. Бережницька-Будзова // Наше життя. – 1984. – Березень-квітень. – С. 24.
9. Діло. – 1903. – Ч. 131–132. – 14 червня. – С. 3.
10. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36691. – Арк. 2.
11. Залізник О. Початки українського жіночого руху / Залізник О. // Наше життя. – 1950. – Ч. 8. – С. 9.
12. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36668. – Арк. 2.
13. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36635. – Арк. 1-2.
14. Алена Пашко – берегиня української державності і свободи. Режим доступу http://gallus.lunarfiffic.com/~unwla0/ourlife/pdf/Our_Life_2002-06.pdf
15. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од.зб. 36638. – Арк. 2.
16. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36649. – Арк. 2.
17. Інститут рукопису НБУВ, ф. III, од. зб. 36653. – Арк. 1.

REFERENCES

1. Malanchuk-Rybak O. Ideology and social practice of women's movement during the 19th and the first third of the 20th century in the West: typology, European cultural and historical context, Chernivtsi, 2006, 500 pp.
2. Bohachevska-Chomiak M. Bilym po bilomu: Women in Ukrainian Community Life, 1884-1939 (Kyiv, in Lybid, 1995), 424 pp.
3. Knysh I. Ivan Franko and equality of women, Winnipeg, 1956, 154 pp.
4. Hrytsak Y. A Prophet in his Country. Franko and his Community (1856-1886), Kyiv, in Krytyka, 2006, 630 pp.
5. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36722. – Sheets 1-2.
6. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 44453. – Sheet 2.
7. Doroshenko D. My memories about the past not long ago (1901-1914), Winnipeg, 1949, P. 51-52.
8. Berezhnyska-Budzova O. The Circle of Ukrainian woman, in Nashe Zhyttia, 1984. –March-April. – P. 24.
9. Dilo. – 1903. – Issue 131–132. – 14 June. - P. 3.
10. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36691 –Sheet 2.
11. Zaliznyak O. The beginning of the Ukrainian woman's movement, in Nashe Zhyttia, 1950. – Issue 8. – P. 9.
12. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36668. – Sheet 2.
13. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36635. – Sheets 1-2.
14. Atena Pashko – A Keeper of Ukrainian statehood and freedom. http://gallus.lunarfiffic.com/~unwla0/ourlife/pdf/Our_Life_2002-06.pdf
15. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36638. – Sheet 2.
16. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36649. – Sheet 2.
17. The Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, ф. III, items 36653. – Sheet 1.

To the question of Ukrainian women's movement in Galicia at the beginning of 20th century in epistolary style written by Nastya Grinchenko (based on literary works of Nastya Grinchenko to her parents)

N. P. Klymenko

Abstract: The features of the women's movement in Galicia in the early 20th century were analyzed. The grounds of its features and activities were clarified through the literary works written in epistolary style by Nastya Grinchenko, who was a member of the women's association «Ukrainian Women's Circle». Such areas of activities of the «Circle» as education, charity, mutual assistance, publishing, struggle to overcome stereotypes about women and improving of the existing social order were also enlightened in this article. Moreover women were also engaged in various social and political movements, including movement toward socialism.

Keywords: women's movement, «Ukrainian Women's Circle», Nastya Grinchenko, Daryna Shukhevych, the rights of women.

К вопросу украинского женского движения Галичины начала XX в. в эпистолярной Наси Гринченко (На материале писем Наси Гринченко к родителям)

Н. П. Клименко

Аннотація: Проаналізовані особливості розвитку жіночого руху в Галичині в началі XX в. Сквозь призму епістолярія Наси Гринченко, котра була членом жіночого об'єднання «Кружок українських дівчат», виявлено основи виникнення і особливості його діяльності. Освітлено напрями діяльності «Кружка» в сфері просвіщення, благодійності, взаємодопомоги, видавничого дела, боротьби за переодолення стереотипів відносно жінок і удосконалення соціального устрою. Жінки були привачені і в різні громадсько-політичні рухи, в тому числі і соціалістичного напрямку.

Ключові слова: Жіночий рух, «Кружок українських дівчат», Настя Гринченко, Даря Шухевич, права жінок.